

Lletres bíbliques

La correspondència entre Francesc Cambó
i Bonaventura Ubach
(1925-1947)

Jordi Vidal (ed.)

Lletres bíbliques

BARCINO MONOGRAPHICA ORIENTALIA

Volum 15
2021

Institut del Pròxim Orient Antic (IPOA)
Facultat de Filologia
Universitat de Barcelona

Lletres bíbliques

La correspondència entre Francesc Cambó
i Bonaventura Ubach
(1925-1947)

Jordi Vidal (ed.)

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Edicions

Índex

1. Introducció.....	9
2. La Bíblia de Cambó i la Bíblia d'Ubach	17
3. L'Escola Catalana d'Arqueologia Oriental, un gran projecte que no es va poder concretar.....	29
4. Convulsions polítiques al país de la Bíblia	43
5. Epistolari	51
Índex onomàstic.....	133

1. Introducció

Helena Cambó, en una entrevista concedida a Jesús Pabón, biògraf de Francesc Cambó i Batlle (Verges, 1876 – Buenos Aires, 1947), reconeixia que el P. Bonaventura Ubach i Medir (Barcelona, 1879 – Montserrat, 1960) era una de les persones a qui més havia admirat i estimat el seu pare.¹

Al primer cop d'ull, pot arribar a sorprendre l'estreta relació entre Cambó i Ubach que demostren tant l'epistolari que aquí presentem com la resposta que la filla de Cambó donà a Pabón. I és que, certament, les trajectòries vitals dels nostres protagonistes estan molt allunyades. *A priori* es fa difícil imaginar quins punts de contacte podrien existir entre un dels polítics catalans més influents del primer terç del segle XX i un monjo de Montserrat dedicat a l'estudi de la Bíblia i que residí bona part de la seva vida fora de Catalunya. Però és el mateix Ubach, en la darrera carta que publiquem, dirigida a Mercè Mallol, la vídua de Cambó, qui s'encarrega d'aclarir-nos el perquè de la seva amistat:

Vè. sap molt bé l'estreta amistat que mútuament ens unia; amistat sincera i desinteressada basada tostemps, no pas en interessos polítics, sinó en una idèntica efusió

1. J. Pabón, *Cambó*, II/2, Barcelona: Alpha, 1969, p. 517.

d'entusiasme pels estudis bíblics i l'amor a les sagrades terres de Palestina (carta 61, de 18 de juny de 1947).

I és que, certament, l'amistat entre Cambó i Ubach es forjà a l'entorn de la Bíblia i de les terres de la Sagrada escriptura. Com mirarem d'exposar en els apartats següents i com es pot comprovar al llarg de tot l'epistolari, foren els viatges de Cambó a Palestina, els projectes de traducció de la Bíblia al català i el seu intent de crear una Escola Catalana d'Arqueologia Oriental els fets que forjaren els vincles d'amistat entre tots dos.

Aquests projectes il·lustren un dels vessants més admirables de la figura de Cambó: la seva actuació com a mecenes cultural. Seguint l'exemple de l'empresari, polític i mecenes alemany Walter Rathenau,² a qui va conèixer el 1919, Cambó decidí dedicar una part considerable de la seva fortuna personal a promoure l'alta cultura a Catalunya.³ A partir del 1920, gràcies a tot un seguit de fosques operacions d'enginyeria financera relacionades amb la creació de la Compañía Hispano Americana de Electricidad (CHADE),⁴ Cambó disposà d'abundants recursos econòmics per endegar el seu mecenatge.

En absència d'un estat propi, considerà que la seva tasca de promoció cultural havia d'acomplir un doble objectiu: de cara a l'interior, havia de contribuir a reforçar l'autoestima dels catalans; de cara a l'exterior, serviria per demostrar que la cultura catalana era moderna i homologable a la resta de cultures europees. És evident, però, que a banda d'aquests honorables objectius la tasca de

2. Walther Rathenau (Berlín, 1867 – 1922). Industrial, polític i mecenes. Entre les principals fites de la seva carrera política destaquen la participació en la fundació del Partit Democràtic Alemany i els càrrecs com a ministre de Reconstrucció (1921) i ministre d'Exteriors alemany durant la República de Weimar. La seva activitat com a mecenes fou possible gràcies als beneficis que li proporcionava l>Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft, l'empresa que havia heretat del seu pare, Emil Rathenau. Concentrà els seus esforços en el finançament de revistes d'art i d'arquitectura, a més d'oferir suport econòmic a músics i pintors.

3. Sobre la tasca de Cambó com a mecenes vegeu, entre d'altres, B. De Riquer, *Francesc Cambó: home de negocis i empresari cultural*, Barcelona: Caixa Laietana, 2005; B. De Riquer, "Francesc Cambó, polític i mecenes noucentista", a A. Marí (ed.), *La imaginació noucentista*, Barcelona: Angle Editorial, 2009, pp. 69-88 i B. De Riquer, "Un mecenes a l'americana", a B. De Riquer (ed.), *Història Mundial de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, p. 707-714.

4. El procés de creació de la CHADE ha estat reconstruït amb detall per B. De Riquer, *Cambó en Argentina. Negocis y corrupción política*, Barcelona: Edhasa, 2016, p. 53 i s.

Cambó com a mecenes també contribuï a reforçar-ne el prestigi com a personatge públic.

El resultat més notable del mecenatge de Cambó fou la creació de la Fundació Bernat Metge el 1922. La fundació tenia l'objectiu, plenament d'acord amb l'ideari noucentista, de publicar en català les obres dels autors clàssics grecs i llatins més destacats, seguint el model de la col·lecció Guillaume Budé francesa.⁵ Però, a banda de la cultura clàssica, Cambó, catòlic devot, decidí que la seva tasca de promoció cultural també havia d'abordar l'altra gran tradició de l'antiguitat que configura la cultura occidental: la tradició bíblica. És per aquest motiu que, com veurem, Cambó dedicà una part dels seus esforços a la creació de la Fundació Bíblica Catalana i al projecte de l'Escola Catalana d'Arqueologia Oriental. Aquestes dues iniciatives bíbliques contribuïren notablement a enfortir els lligams d'amistat dels nostres protagonistes.

La relació personal entre Cambó i Ubach es remunta a la dècada del 1920. Més enllà dels projectes que comentarem a continuació, l'any 1925 fou especialment important. Va ser llavors quan Cambó, a bord del seu iot *Catalònia*, arribà a Palestina, on Ubach li va fer de guia per la geografia bíblica que tan bé coneixia. Cambó sempre conservà un gran record d'aquells moments. Per a un fervent catòlic com ell, conèixer els paisatges bíblics amb Ubach fou una experiència inoblidable. Va ser a Palestina, a més, on el monjo de Montserrat li presentà un altre personatge important en la vida de Cambó, sovint esmentat a l'epistolari: el P. Marie-Joseph Lagrange, dominic, fundador de l'École biblique et archéologique française de Jerusalem i a qui Cambó dedicà els millors dels elogis:

Jo li confesso que, en el meu pas pel món i per la vida, no he conegut un home que em produís tan fonda emoció (carta 40, d'1 de desembre de 1943).

També, recordant el primer viatge, hi fa la seva aparició, sovint, la venerable figura del Pare Lagrange, un dels homes que més impressió m'han fet a la meua vida: la seva figura era la d'un savi i la d'un Sant alhora: semblava un dels Sants Pares de l'Església (carta 42, de 26 de juliol de 1944).

5. Sobre la història de la Fundació Bernat Metge vegeu, entre d'altres, M. Franquesa, *La Fundació Bernat Metge, una obra de país (1923-1938)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013 i R. Garrigasait, *Els fundadors. Una història d'ambició, clàssics i poder*, Barcelona: Ara Llibres, 2020.

L'agost del 1931 Cambó tornà al Pròxim Orient i, un altre cop al costat d'Ubach, visità diverses localitats i jaciments arqueològics de la regió. De fet, com es veu a les cartes, ja al final de la seva vida, durant l'exili a Buenos Aires, reconeixia que un dels seus plaers més grans d'aleshores era precisament el de recordar les estades a Palestina al costat d'Ubach:

En aquests temps, en què tant es viu del passat per a consolar-nos de les misèries presents, el recordo molt sovint i em vénen a la memòria les hores delicioses passades amb vostè, tant a Jerusalem com en les nostres excursions per Síria i Palestina (carta 36, de 29 de setembre de 1942).

Els records dels meus viatges a Palestina són dels més vius de la meua vida i, en ells, el record de vostè hi surt a cada pas (carta 42, de 26 de juliol de 1944).

Que en fórem de feliços en aquells viatges! Que n'és d'agradable i consolador el seu record! (carta 55, de 14 de novembre de 1946).

Cambó sempre conservà l'esperança de fer un tercer viatge a Terra Santa, per poder retrobar-se amb Ubach i presentar-li la seva filla Helena, tal com s'aprecia en el fragment següent:

[...] la meua filla Helena és de molt temps que sent per vostè un gran afecte i una gran curiositat: li he parlat jo tantes vegades de vostè que el coneix com si l'hagués tractat. Ja veurà com n'és de xamosa i de sana i de bona quan tindrà ocasió de conèixer-la (carta 50, de 14 de juny de 1946).

En la seva resposta, Ubach, amb una humilitat potser sincera, agraïa les paraules de Cambó i, al mateix temps, mirava de rebaixar les expectatives que el polític havia despertat en la seva filla al voltant de la magnitud de la seva figura:

Tanmateix V. es mostra massa bo envers mi. L'afecte que V. em professa, per cert ben immerescudament de part meua, fa que la visió de lluny falsegi la realitat de les proporcions. Veurà V. la desil·lusió que s'emportarà la seva filla Helena el dia que en aquest món puguem tornar encara a veure'ns, com espero (carta 51, de 29 de juny de 1946).

Amb tot, la mort de Cambó estroncà les esperances d'aquell tercer viatge a Palestina i, per tant, del retrobament dels dos vells amics de la Bíblia.

Com es pot comprovar al llarg de l'epistolari i com era de preveure, la temàtica de les cartes se centra sovint en el text sagrat, tot i que, evidentment, també s'hi tracten molts altres temes. És interessant constatar com, amb el temps, els textos de Cambó anaren evolucionant. Així, en els primers anys, trobem cartes curtes, sintètiques, pragmàtiques, que entraven directament en matèria. Són cartes que reflecteixen el moment vital d'un Cambó efervescent, amb inquietuds polítiques, econòmiques i culturals ben vives. En canvi, arran sobretot de l'exili a Buenos Aires, es produeix un canvi important en el to de l'epistolari. A partir del 1942, les cartes de Cambó són molt més llargues i emotives, en què aprofitava per recordar els temps i els projectes que el vincularen a Ubach en el passat, i compartia amb ell esperances i, sobretot, neguits que l'amoïnaven en aquesta etapa final de la seva vida. El to melangiós i nostàlgic hi és molt sovintejat:

[...] a la nostra edat, benvolgut amic, les majors satisfaccions les hem de buscar esgrinyant els nostres records (carta 52, de 14 de juliol de 1946).

Potser aquest canvi de to estigué motivat per les dificultats que hagué de superar Cambó arran de la constitució, a Argentina, de la comissió d'investigació presidida pel coronel Matías Rodríguez Conde el 1943, amb l'objectiu d'analitzar les activitats fraudulentes de la CHADE.⁶ Amb tot, el tema no s'esmentà mai a l'epistolari.

Pel que fa a Ubach, de qui, com veurem, només es conserven les cartes de l'etapa final de la relació entre els dos protagonistes, hi apareix com un personatge molt més actiu. Tot i mostrar-se amable i comprensiu amb l'estat d'ànim de Cambó, les seves cartes aborden sovint qüestions pràctiques relacionades amb el procés d'edició de la seva obra de traducció, comentari i il·lustració de la Bíblia. Aquest to tan diferent en la correspondència demostra que durant el període del 1942 al 1947 els dos amics es trobaven en moments vitals molt diferents. El contrast entre un Cambó crepuscular i un Ubach vital es fa del tot evident.

6. Sobre aquesta qüestió vegeu B. De Riquer, *Cambó en Argentina*, p. 323 i s.

Malauradament, l'epistolari entre Cambó i Ubach que presentem no es conserva del tot. La destrucció dels arxius de Cambó durant la Guerra Civil provocà la pèrdua de pràcticament totes les cartes enviades per Ubach fins aleshores. Per aquest motiu, de les 61 cartes que publiquem, només 14 són d'Ubach, per 46 de Cambó i una de Jesús Cambó. Per tant, és inevitable que la veu de Cambó predomini sobre la del monjo de Montserrat al llarg d'aquesta obra.

Pel que fa a les qüestions tècniques, en l'edició de la correspondència hem intentat mantenir al màxim la integritat dels textos originals. Únicament hem corregit petits errors tipogràfics i ortogràfics per mirar de facilitar-ne la lectura. Romanen, per tant, la sintaxi, els girs lingüístics i els modismes que apareixen als textos originals. Així mateix, hem afegit un aparat crític amb l'objectiu d'intentar aclarir determinades referències que es fan a les cartes i d'informar de manera succinta sobre les persones que hi apareixen esmentades, quan ha estat possible identificar-les.⁷ També hem considerat oportú acompanyar aquesta petita introducció de tres apartats dedicats a analitzar tres elements concrets relacionats amb el text sagrat i la relació entre els nostres protagonistes: els projectes de traducció al català de la Bíblia, l'intent de crear una Escola Catalana d'Arqueologia Oriental amb seu a Atenes i la convulsa situació política de Palestina durant la primera meitat del segle xx.

Les cartes que formen part del present volum es conserven en dues institucions diferents: les enviades per Cambó es troben actualment a l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat, mentre que la gran majoria de les enviades per Ubach són a la Fundació Institut Cambó. Per descomptat, agraïm sincerament a totes dues institucions l'amabilitat i la bona predisposició a l'hora de facilitar-nos l'estudi i la publicació del material. També agraïm la col·laboració del P. Gabriel Soler i Pau Canyameres, del *Scriptorium Biblicum et Orientale* de Montserrat, que ens han proporcionat les fotografies de Cambó i Ubach que reproduïm al final de l'obra. Igualment, agraïm moltíssim als professors Adelina Millet i Jordi Cortadella la seva lectura del text. És evident que la versió final del treball s'ha beneficiat de les seves remarques. Sens dubte, qualsevol error que pugui identificar-se és responsabilitat exclusivament nostra. L'estudi s'ha elaborat en el marc del projecte

7. En el cas de les persones que s'esmenten tant a l'epistolari com en algun dels apartats previs, hem optat per consignar-ne la informació biogràfica dins de l'aparat crític de la primera carta en la qual són mencionades.

de recerca “El origen de la Orientalística Antigua en España” (HAR2017-82593-P), finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación. Per últim, volem expressar el nostre agraïment a Adelina Millet i Ignasi-Xavier Adiego, directors de la col·lecció Barcino. Monographica Orientalia, per la seva col·laboració i acceptació de la publicació del present treball, així com a tot l’equip d’Edicions de la Universitat de Barcelona. És tot un honor que el present treball aparegui sota el segell de la nostra *alma mater*.

2. La Bíblia de Cambó i la Bíblia d'Ubach

Entre el 1915 i el 1929 es va produir a Catalunya una situació insòlita. Durant aquells anys, diverses personalitats i institucions van endegar un total de fins a quatre projectes diferents que tenien com a objectiu comú la traducció de la Bíblia al català. Aquest fenomen, inusual a l'Europa de l'època, posava de manifest, d'una banda, el vigor del procés de redreçament cultural i nacional iniciat durant la Renaixença. De l'altra, era una mostra excel·lent del denominat “noucentisme catòlic”,¹ veritable moviment de renovació espiritual, litúrgic i cultural que va sorgir durant el primer terç del segle XX sota el guiatge de l'Església catalana.

El primer d'aquells projectes bíblics fou la coneguda com a Bíblia de l'Institut d'Estudis Catalans, a càrrec de mossèn Frederic Clascar.² La mort prematura

1. C. Vilanou, “Glòria i dissort de Balmes en el segle XX”, a C. Vilanou i J. Vergés (eds.), *Jaume Balmes: quin llegat, avui?*, Girona: Documenta Universitaria, 2018, p. 26 i s.

2. Frederic Clascar i Sanou (Santa Coloma de Farners, 1873 – Barcelona, 1919). Prevere. Fou el consiliari de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans. També va ser redactor de *La Veu de Catalunya* i un dels fundadors de *Reseña eclesiástica*. Morí prematurament com a conseqüència del tifus, per la qual cosa va deixar inacabada la seva versió al català de la Bíblia, així com nombrosos treballs inèdits. Per a una aproximació a la seva figura vegeu J. M. Mas, *Frederic Clascar i Sanou: entre l'ortodòxia i la política*, Barcelona: Publi-

de l'escriptorista català impedí que acabés l'obra, de la qual només s'arribaren a publicar tres volums.³ El segon projecte fou la Bíblia del Foment de Pietat Catalana, dirigit per Mossèn Eudald Serra⁴ i centrat, sobretot, en el Nou Testament.⁵ Amb tot, són els altres dos projectes, els de la Fundació Bíblica Catalana i la Bíblia de Montserrat, els que involucren directament els protagonistes del nostre epistolari.

De fet, les dues iniciatives sorgiren com una de sola. El 1922, el caputxí Miquel d'Esplugues endegà la proposta de publicar en català una traducció de la Bíblia que servís com a "monument a la llengua". Organitzà la tasca a partir de la Fundació Sant Damas (posteriorment anomenada Fundació Bíblica Catalana) i del mecenatge de Cambó. En aquell primer moment, Ubach formava part del grup de treball creat pel P. Esplugues. Tant és així, que el 1924 Cambó finançà el viatge d'Ubach a Jerusalem, on tenia previst treballar durant quinze anys en la traducció i el comentari de l'Antic Testament. Amb tot, poc temps després, l'estiu del 1925, aquells plans inicials s'estruncaren i Ubach, amb el vistiplau de l'abat

cacions de l'Abadia de Montserrat, 2005 i J. Massot, *Frederic Clascar i Sanou. Semblança biogràfica*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2012.

3. *El Gènesi* (versió de Frederic Clascar), Barcelona: Institut de la Llengua Catalana, 1915; *El Càntic dels càntics de Salomó* (versió de Frederic Clascar), Barcelona: Institut de la Llengua Catalana, 1918, i *L'Èxode* (versió de Frederic Clascar), Barcelona: Institut de la Llengua Catalana, 1923. Deixà inèdites traduccions parcials (algunes d'aquestes molt avançades) de diversos textos bíblics: Levític, Nombres, Deuteronomi, Jutges, Eclesiastès, Salms i Evangeli de Mateu. Aquests treballs s'integraren dins de la versió posterior de la Fundació Bíblica Catalana.

4. Eudald Serra i Buixó (Vilassar de Dalt, 1882 – Barcelona, 1967). Prevere. El 1909 fundà la revista *La Veu de l'Àngel de la Guarda*, i el 1913, la *Biblioteca del Foment de Pietat Catalana*, nucli del futur Foment, que es creà el 1916. Treballà per a la renovació de la pietat popular mitjançant la preparació de formularis nous de pregària i melodies de cants religiosos. Entre les seves obres destaquen *El primer llibre del noi cristià: formació religiosa de la infància*, Barcelona: Ibèrica, 1913; *Pràctica dels nou primers divendres de mes*, Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1917; *Guia del cristià: devocionari popular de Catalunya*, Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1923; *El Tresor del Sant Rosari*, Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1924, i *El Santíssim Rosari, camí de santedat i penyora de salvació*, Barcelona: Ibèrica, 1938.

5. *El Sant Evangeli de Nostre Senyor Jesucrist i els Fets dels Apòstols* (versió de Marià Serra), Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1924; *El Sant Evangeli de nostre senyor Jesucrist. Concòrdia dels quatre evangelistes* (versió de Pere Ginebra i Josep Casanelles), Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1926; *El Nou Testament I-II* (versió de la Comissió de l'Obra del Sant Evangeli), Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1928-1929; *Psalteri* (versió de Pere Pous), Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1931; *Llibre dels Psalms. Proverbis. Eclesiasta. Càntic dels càntics*, Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1932; *Llibre de la Saviesa. Eclesiàstic. Isaïas. Jeremias. Planys. Baruc*, Barcelona: Foment de Pietat Catalana, 1935.